

ŠPECIFIKÁ POSTAVENIA ŠTÁTU AKO SUBJEKTU MEDZINÁRODNÉHO PRÁVA

JUDr. Klaudia Pyteľová, PhD.

ABSTRAKT

Medzinárodné právo verejné je vytvárané štátmi a upravuje najmä správanie a vzťahy medzi nimi. Štát je pôvodným a plnoprávnym subjektom medzinárodného práva a jeho výkon zvrchovanej moci ho odlišuje od ostatných odvodených subjektov. Právo na sebaurčenie a inštitút uznania sú spojené s kritériami štátnosti, predovšetkým s efektívnym výkonom štátnej moci ako základného piliera reálnej existencie štátu.

Kľúčové slová: kritéria štátnosti, právo na sebaurčenie, uznanie štátu, suverenita štátu

ABSTRACT

International law is mainly created by States, and it principally regulates the conduct and relations among States. The State is the original and full subject of international law and its exercise of sovereign power distinguishes it from the other derived subjects. The right of self-determination and the institute of recognition are connected to the criteria of statehood, particularly to effective governance as a basic pillar of the real existence of the State.

Key words: statehood criteria, right to self-determination, recognition, state's sovereignty

JEL: K33

ÚVOD

Začiatkom dvadsiateho storočia bolo známych okolo 50 existujúcich a uznaných štátov. Po druhej svetovej vojne ich počet stúpol na 75. V súčasnosti je medzinárodné spoločenstvo tvorené 193 štátmi, na základe čoho možno konštatovať, že charakter medzinárodného práva rovnako ako aj povaha postavenia štátu v medzinárodnoprávných vzťahoch sa zmenili.

Avšak aj napriek zmenám, hlavnými subjektmi medzinárodného práva verejného aj naďalej zostávajú štáty, pričom sú jednak tvorcami daného právneho odvetvia a jednak prijímateľmi a vykonávateľmi vytvorených práv a povinností. Za hlavnú definíciu štátu v rámci medzinárodného práva možno považovať nasledovné vymedzenie „štáty sú právne entity, ktoré na základe splnenia medzinárodnoprávných kritérií štátnosti sú oprávnené byť štátmi, čo znamená, že disponujú všeobecnými právami, privilégiami a imunitami, a zároveň sú povinné prijať všeobecné záväzky vyplývajúce pre štáty z atribútov medzinárodného práva“¹.

Cieľom článku je poskytnúť právnu analýzu špecifickosti postavenia štátu v medzinárodnoprávných vzťahoch s ohľadom na legálne kritéria štátnosti, suverenity, práva na sebaurčenie a inštitútu uznania.

1 Primárnosť štátu ako subjektu v medzinárodnoprávnom priestore

Ak na štát nazeráme ako na medzinárodnoprávny subjekt, primárnosť jeho postavenia vo vzťahu k ostatným medzinárodnoprávnym subjektom vyplýva jednak z historického

¹ Warbrick, C.: States and Recognition in International Law. In: International Law, 2006, s. 222.

kontextu spojeného s jedinečným inštitútom štátnej suverenity, a z toho vyplývajúcej medzinárodnoprávnej subjektivity², a jednak zo znakov štátnosti, ktoré sú právnym statusom existencie štátu.

Doktrína suverenity sa postupom času rozvinula do dvoch rôznych dimenzií, a z toho dôvodu rozlišujeme vnútorný a vonkajší aspekt štátnej suverenity. V rámci vnútornej dimenzie štátnej suverenity má štát právo na kontrolu teritoriálnej časti štátu v rámci určených štátnych hraníc, právo na kontrolu obyvateľstva, a zároveň právo na vládnutie, do ktorého zaradujeme aj predchádzajúce dve práva, a chápeme ním právo na kontrolu vnútorných právomocí a kompetencií. Vonkajšia suverenity sa vyznačuje rovnosťou v medzinárodnoprávnom priestore. Nezávislosť štátu môžeme definovať ako právo štátu na spravovanie všetkých svojich záležitostí či vnútorných alebo vonkajších, a to bez zásahu iných štátov.

Právo na sebaurčenie je všeobecne uznaným právom v rámci medzinárodného práva verejného, ktoré má status právnej normy *ius cogens*. Začiatkom dvadsiateho storočia bol prezident USA Woodrow Wilson veľkým zástancom práva na sebaurčenie, hoci myšlienku národného sebaurčenia možno datovať až do obdobia Francúzskej revolúcie.

Charta OSN implementovala právo na sebaurčenie ako jedno zo svojich základných princípov, avšak dané ustanovenie bolo spojené špecificky so „závislými územiami“ a neobsahovalo odkaz na štátnosť ako podmienku, resp. alternatívu. Postupne sa nezávislá štátnosť stala „prakticky nevyhnutným výsledkom výkonu práva na sebaurčenie.“³ Valné zhromaždenie v deklarácii⁴ z roku 1960 uznalo, že štátnosť je jedným z predpokladov pre uplatnenie práva na sebaurčenie. Vo všeobecnosti, bola štátnosť priznávaná alebo založená v rámci už medzinárodne uznaných hraníc teritórií, ktoré spadali do územia bývalých koloniálnych štátov (princíp *uti possidetis*). Tak bola napríklad založená územná výsosť v rámci vymedzených hraníc po Veľkej Británii a Francúzsku, medzi Ghanou a Togom.

Treba si uvedomiť, že právo na sebaurčenie ako právny princíp nezakladá štátnosť, vytvára iba predpoklad štátnosti ľudí na určitom území. So spomínaným právom je spätý princíp *uti possidetis*⁵, ktorý v prípade *Burkina Faso v Mali* bol vymedzený ako „všeobecný princíp, ktorý je logicky spojený s fenoménom získavania nezávislosti, pričom jeho evidentným účelom je predchádzať ohrozeniu nezávislosti a stability nových štátov prostredníctvom bojov vyprovokovaných meniacimi sa hranicami.“⁶ Jednoducho povedané, daný princíp umožňuje štátom vznikajúcim z dekolonizácie využívať koloniálne vymedzené hranice platné v čase získania nezávislosti.

2 Zákonné kritéria štátnosti

Štát ako subjekt medzinárodného práva by mal disponovať týmito vymedzenými kritériami:

² Medzinárodnoprávna subjektivita predstavuje najmä spôsobilosť subjektu plnoprávne sa zúčastniť ako sporová strana v rámci medzinárodných tribunálov, súdov a iných súdnych, resp. mimosúdnych orgánov, a teda vzniesť medzinárodnoprávnu požiadavku voči inému subjektu, a tým uplatňovať svoje práva podľa medzinárodného práva, a zároveň ide o spôsobilosť implementovať niektoré (alebo všetky) záväzky vyplývajúce z medzinárodného práva, právomoc vytvárať medzinárodnoprávne normy a právo využívať imunity podľa medzinárodného práva.

³ *Ibid.*, s. 225.

⁴ Declaration on the Granting of Independence to Colonial Territories, GA Res 1514 (1960).

⁵ Princíp medzinárodného práva ponechávajúci bojujúcim stranám dobyté územia alebo vo vzťahu k odstraňovaniu kolonializmu to taktiež znamená, že stanovené hranice po koloniálnych mocnostiach zostávajú v platnosti.

⁶ Frontier Dispute, ICJ Rozhodnutie 1986.

- stálym obyvateľstvom,
- definovaným územím,
- vládou,
- schopnosťou vstúpiť do medzinárodných vzťahov s inými štátmi⁷.

Práve posledné zmienené kritérium vyvoláva konflikty, nakoľko všeobecná teória štátu a práva uvádza len tri prvky štátnosti. „Subjektom medzinárodnoprávneho poriadku sa štát stáva už okamihom vzniku⁸, a to tým, že svoju štátnosť skutočne medzinárodne presadí a udrží, a to nielen po pominuteľnú dobu“.⁹ Treba si uvedomiť, že nie je možné reálne medzinárodne fungovať bez interakcií v rámci medzinárodného spoločenstva. Avšak, kontrastne k statusu štátnosti je možné pripomenúť pozíciu Taiwanu, ktorý nie je štátom, ale medzinárodným subjektom *sui generis*, ktorého postavenie závisí od zvláštnych súvislostí, pričom však vieme vymedziť rozsah práv a povinností, ktoré má.

Montevidejský dohovor o právach a povinnostiach štátov z roku 1933 je kľúčovým dokumentom, ktorý vymedzuje štyri elementy štátnosti. Táto pôvodne regionálna zmluva sa neskôr stala medzinárodnou obyčajou, na základe ktorej sa definuje štátnosť.

Pred vznikom štátu je kľúčová (súčasne aj dosť problematická) otázka identifikácie osôb s náležitým prepojením na danú právnu entitu, nakoľko úlohou štátu má byť regulácia občianskych záležitostí. „Štát je organizácia ľudských bytostí žijúcich spolu ako komunita.“¹⁰ „Obyvateľstvo štátu pozostáva zo všetkých individuálnych osôb, ktoré „permanentne“ obývajú dané štátne územie.“¹¹ Napríklad Antarktída ako neosídlené územie by nemohla byť štátom z dôvodu absencie obyvateľstva, a práve preto má špecifický medzinárodnoprávny status. Prítomnosť osôb na danom teritóriu, z ktorého má vzniknúť štát je potrebná, rovnako ako ich „skutočné a faktické spojenie a prepojenie“ na vznikajúci štát a určené územie. Známu ukážkou problematického determinovania náležitého prepojenia obyvateľstva je prípad Západnej Sahary.

Po odchode Španielov z územia bez určenia politického statusu Západnú Saharu okupovalo Maroko a Mauretánia, neskôr iba Maroko. Maroko rozdelilo územie a osídlilo ho marockými štátnymi občanmi, a to na miestach, kde požaduje uznanie suverenity. Pre pôvodné obyvateľstvo Západnej Sahary tzv. „*Saharwi*“ je charakteristický kočovný spôsob života, a preto ich Maročania ľahko vysídlili. Od roku 1975 Polisario¹² vedie neúspešnú oslobodzovaciu vojnu a OSN márne hľadá „vhodné politické a právne riešenie“ vzniknutého problému s ohľadom na právo na sebaurčenie, nakoľko je zložité identifikovať, kto tí ľudia v skutočnosti sú. Štát pri svojom vzniku, v rámci noriem medzinárodného práva, určuje svoje obyvateľstvo na základe kombinácie právnej úpravy štátneho občianstva a imigračných právnych noriem.

Čo sa týka minimálneho množstva „budúcich občanov“, ktoré treba na vznik štátu, v súčasnosti sa vedie diskusia v súvislosti s tzv. „mikroštátmi“. Mikroštáty sú „veľmi malé

⁷ Čl. 1 Montevidejského dohovoru o právach a povinnostiach štátov.

⁸ V tradičnom medzinárodnom práve bolo nutné, aby novovznikajúcu politickú jednotku tiež uznali iné štáty ako subjekt práva.

⁹ Čepelka, Č. – Šturma, P.: Mezinárodní právo veřejné, 2008, s. 49.

¹⁰ Duursma, J.: Fragmentation and the International Relations of Micro-States, 1996, s. 36. Dostupné na

http://books.google.sk/books?id=CgVDprXjkIYC&printsec=frontcover&hl=sk&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false

¹¹ Crawford: The Creation of States, 2006, s. 40.

¹² Oslobodenecká armáda pôvodného obyvateľstva Západnej Sahary.

právne entity, a to s ohľadom na obyvateľstvo alebo teritórium, alebo oboje¹³. V roku 1992 sa OSN v rámci svojej agendy vyjadrila, že „ak bude každá etnická, náboženská alebo lingvistická skupina požadovať vlastnú štátnosť, a ak nebudú existovať limity fragmentácie, potom bude ťažké zabezpečovať mier, bezpečnosť a ekonomické dobro pre všetkých.“¹⁴ Doteraz však nebolo určené uspokojivé meradlo počtu obyvateľstva. Za jeden z najväčších problémov spojených s mikroštátmi možno považovať uplatňovanie zásady rovnosti štátov v medzinárodných vzťahoch. Ak si napríklad vezmeme Monacké kniežatstvo a Čínu, je zrejmé, že ide o faktickú nerovnosť.

Rovnako ako štát potrebuje obyvateľstvo, tak je nevyhnutným prvkom štátnosti aj územie. „Štátne územie popri obyvateľstve a systéme orgánov štátnej moci tvorí jeden zo základných znakov (fundament) štátu ako pôvodného subjektu medzinárodného práva. Ide o trojrozmerný priestor rozkladajúci sa na súši, pod povrchom Zeme, aj vo vzdušnom priestore.“¹⁵ V prípade *Island of Palmas* sa arbiter Max Huber vyjadril, že medzinárodné právo „zakladá exkluzívnu právomoc štátu nad jeho územím, a že funkcie štátu nemôže vykonávať iný štát v rámci vymedzenej zóny.“¹⁶ Štát zakladá nárok na územie na základe pravidiel medzinárodného práva, a to demonštrovaním predchádzajúceho výkonu územnej suverenity s ohľadom na zákaz použitia sily, ktorý bráni novovznikajúcim štátom násilne odpojiť časť územia (čo však neznamená, že k tomu reálne nedochádza, najmä ak uvážime súvislosť s doktrínou *uti possidetis*). Vymedzenie hraníc štátneho územia pri vzniku štátu nemusí byť konečné, nakoľko územné spory medzi štátmi nepredstavujú výnimku v medzinárodných vzťahoch. ICJ¹⁷ sa v prípade *North Sea Continental Shelf* vyjadril, že „neexistuje žiadne pravidlo, podľa ktorého by štátne hranice mali byť plne delimitované a definované“.¹⁸ Najznámejším príkladom tohto výroku je prípad štátnych hraníc Izraela. Napríklad tvrdenie novovznikajúceho štátu, že štátne územie je súčasťou územia iného suveréna nepostačuje na vznik štátnosti. Požiadavka Kurdskeho štátu na časť území zo štátnych teritórií Turecka, Sýrie, Iraku, Ruska a Iránu preto zostala iba požiadavkou. V praxi treba najmä to, aby išlo o súvislé a definované územie, nad ktorým novovznikajúci štát efektívne vládne.

Kritérium „vlády“ sa zvyčajne odvoláva na Montevidejský dohovor, v ktorom sa nachádza požiadavka efektívneho vládnutia. „Vládne kritérium je najdôležitejšou požiadavkou štátnosti, od ktorej závisia ďalšie spomínané hľadiská (územie a obyvateľstvo).“¹⁹ Podľa Raica²⁰ kritérium vlády pozostáva z dvoch dimenzií. Podľa prvého nadhľadu by v novovznikajúcom štáte mala existovať „inštitucionalizovaná politická, administratívna a výkonná organizačná mašinéria s cieľom regulovať vzťahy v spoločnosti a vytvárať právne pravidlá.“²¹ A až následne sa odvoláva na koncept efektívnosti, čo podľa neho znamená, že spomínaná „mašinéria“ musí vykonávať štátnu autoritu nad vymedzeným územím a obyvateľstvom. „Byť účinným musí byť subjekt alebo orgán zriaďujúci a udržiavajúci právny poriadok na celom území budúceho štátu.“²² Okeke považuje za štátnosť „ak určitá entita má svoje vlastné orgány a inštitúty, ako napríklad súdy, právny systém a zákon o štátnom

¹³ Warbrick, C.: *States and Recognition in International Law*. In: *International Law*, 2006, s. 232.

¹⁴ Agenda for Peace, UN Doc. A/47/277 (1992).

¹⁵ Křučka, J.: *Medzinárodné právo verejné*, 2008, s. 270.

¹⁶ Pozri prípad *Island of Palmas (Netherlands v USA)* 4. Apríla 1928, 2 RIAA (1928).

¹⁷ International Court of Justice.

¹⁸ Pozri *North Sea Continental Shelf*, ICJ Report 1969.

¹⁹ Duursma, J.: *Fragmentation and the International Relations of Micro-States*, 2006, s. 118.

²⁰ Raic, D.: *Statehood and the Law of Self-Determination*, 2002, s. 71.

²¹ Ibid. S. 71.

²² Ibid. S. 72.

občianstve, ktoré zakladajú *prima facie* prípad štátnosti²³, zatiaľ čo iní autori spájajú štátnosť s nezávislosťou. Ďalší teoretici zároveň tvrdia, že vykonávaná kontrola je efektívna až vtedy, keď novovzniknutý štát garantuje práva podľa medzinárodného práva, ako je napríklad ochrana cudzincov a ich majetku.

Nezávislosť sa všeobecne rozdeľuje na formálnu a aktuálnu alebo reálnu. Podľa Crawfordovej definície „formálna nezávislosť existuje v prípadoch, keď právomoci vlády nad územím, v interných a externých záležitostiach, sú udelené oddelenej autorite zdanlivého štátu“²⁴, kým aktuálna je definovaná ako „minimálny stupeň reálnej vládnej právomoci, ktorá je v dispozícii vlastnej autority zdanlivého štátu, a v tom prípade je možné túto entitu označiť ako nezávislú“²⁵. Crawford označuje formálnu nezávislosť ako popretie štátnosti.

Pri uplatňovaní práva na sebaurčenie môže nastať špecifická situácia, ktorej príkladom je prípad novovzniknutej Konžskej republiky z roku 1960. Po odchode koloniálneho štátu, Belgicka, nastal úpadok verejného poriadku a efektívneho vládnutia, dokonca potom, čo bolo Kongo prijaté do OSN ako nezávislý štát. Bezpečnostná rada bola nútená konať podľa Kapitoly VII Charty OSN, na základe čoho splnomocnila Generálneho tajomníka, aby: „vykonal nevyhnutné kroky v spojení s vládou Konžskej republiky, a poskytol jej vojenskú a technickú pomoc, ak bude treba, a to pokiaľ nebude plne schopná plniť si svoje funkcie.“²⁶ Tento stav bol ukončený až v roku 1964. Existujú dve možné nazerania na daný stav, a to:

- pri absencii efektívneho vládnutia, Kongo v skutočnosti ani nebolo štátom, a jeho uznanie bolo predčasné, alebo
- tým, že bolo Kongo uznané ako štát, toto uznanie konštituovalo jeho štátnosť.

Treba si zároveň uvedomiť, že po páde kolonializmu boli novovznikajúce štáty „srdečne vítané“ na medzinárodnom poli a takmer automaticky prijímané do OSN, čo malo za následok vznik tzv. „*juridical states*“ alebo v súčasnosti častejšie používaný pojem „*failed states*“. Príkladom štátu, ktorý môže „fungovať“ bez vlády je Somálsko (1991-). „Udalosti v Juhoslávii tiež poukázali na paradox týkajúci sa štandardu efektívneho vládnutia, ktorý vychádza z rozporu medzi externým a interným aspektom sebaurčenia.“²⁷ Za určitých okolností v rámci vnútroštátneho sebaurčenia môže centrálna autorita pokúšajúca sa získať efektívne vládnutie naraziť na autonómny status osôb na určitej časti územia, a z toho dôvodu efektívnosť vlády závisí od spolupráce medzi centrálnou autoritou a autonómnymi zložkami, ktoré následne môže viesť k rozkladu štátu (ak vznikol).

V danej súvislosti možno upozorniť aj na prípad štátu Rhodesia (v súčasnosti Zimbabwe), v ktorom biela menšina v roku 1965 deklarovala svoju nezávislosť. Jednak bol daný akt v rozpore s právom Veľkej Británie (nakolko išlo o britskú kolóniu), a jednak právo na sebaurčenie vzniklo bez súhlasu osôb obývajúcich dané územie a vládna autorita bola založená na rasovej diskriminácii. Veľká Británia odmietla využiť svoju právomoc a nezasiahla, preto Bezpečnostná rada OSN vydala záväznú rezolúciu, v rámci ktorej stanovila štátom „neuznať alebo nenadviazať diplomatické alebo iné styky s touto nelegálnou autoritou.“²⁸ Ak by porušenie princípu sebaurčenia bolo porušením medzinárodného práva (pričom teoreticky to za porušenie môžeme a mali by sme považovať), potom by zložitosť spočívala v chápaní poškodenej strany sporu, ktorou by bolo obyvateľstvo ako celok. Zároveň si treba uvedomiť, že ak chápeme právo na sebaurčenie ako imperatívnu normu medzinárodného práva, tak v danom prípade existovala povinnosť štátov medzinárodného spoločenstva, mimo tej

²³ C.N. Okeke: *Controversial Subjects of Contemporary International Law*, 1974, s. 30.

²⁴ Crawford, J.: *The Creation of States*, 2006, s. 52.

²⁵ *Ibid.*, s. 56.

²⁶ Security Council Resolution 143 (17. júla 1960).

²⁷ Evans, M.: *International Law*, 2006, s. 234.

²⁸ Pozri Rezolúciu Bezpečnostnej rady OSN, SC Res 217 (20 november 1965).

ustanovenej v rozhodnutí Bezpečnostnej rady, neuznať daný štát vytvorený porušením kogentnej normy.

Dalšou nelegálnou formou vzniku štátu je protiprávne použitie sily v medzinárodných vzťahoch²⁹. Jednou z výnimiek v zákaze použitia sily je právo štátu na sebaobranu. Inváziu Turecka na Cyprus v roku 1974 možno považovať za zákonnú podľa Žürišských dohôd (z roku 1960), avšak to isté nemožno povedať o následnom vzniku Severocyperskej tureckej republiky. V prípade vzniku štátu Bangladéš v roku 1971 na území východného Pakistanu existujú ťažkosti pri vymedzení a aplikácii použitia sily, keďže indická ozbrojená intervencia bola odôvodňovaná ako podpora sebaurčenia. Kontroverznou skutočnosťou je aj uznanie statusu Bangladéšu ako štátu zo strany samotného Pakistanu.

Kontrastnou situáciou v súvislosti s použitím sily bolo aj konanie USA v Paname, po tom, čo vtedajšieho prezidenta Endaru zbavila moci militantná skupina vedená generálom Noriegom. Vojenskú autoritu vytlačila militantná intervencia zo strany USA a zvolená vláda sa opätovne ujala svojich právomocí. Rozpor tu existuje vo vzťahu k legitímite vojenského zásahu. Keď neskôr USA intervenovali v Haiti, bolo to s oprávnením Bezpečnostnej rady OSN a s odôvodnením zabezpečiť navrátenie moci zákonne zvolenému prezidentovi Aristidovi.

Kým prvé tri aspekty štátnosti sú v zásade bezproblémové v zmysle ich všeobecnej akceptácie, štvrtý aspekt, ktorým je schopnosť vstupovať do medzinárodných vzťahov s inými štátmi, je síce identifikovaný presne a jednoznačne, avšak miera dôležitosti tohto kritéria pre vznik štátu zostáva viac než polemická. V podstate ide o možnosť štátu, ktorá závisí od recipročnej ochoty iných štátov.

3 Čo znamená byť štátom?

Štáty ako medzinárodnoprávne subjekty disponujú určitými právami, a zároveň sú zaviazané k určitým povinnostiam. V náuke medzinárodného práva neexistuje všeobecná teória subjektov či subjektivity. Za všeobecne používané sa považujú nasledovné definície: „Subjekty medzinárodného práva sú tie entity, ktoré disponujú priamymi právami a povinnosťami (to jest práva a povinnosti sú priamo priznávané medzinárodným právom), vznášajú medzinárodné požiadavky a sú spôsobilé participovať na vytváraní, rozvoji a vynucovaní medzinárodného práva.“³⁰ „Subjektom medzinárodného práva je každá sociálna jednotka, ktorej daný právny poriadok priznáva spôsobilosť k právam a povinnostiam a spôsobilosť k právnym úkonom, a normotvornú spôsobilosť, pričom podľa toho, či určitá jednotka má všetky zložky subjektivity a v akej miere ich môže uplatňovať, sa subjekty diferencujú.“³¹

Crawford vymedzil exkluzívne a všeobecné právne charakteristiky štátu³², s ktorými sa dá stotožniť:

- štát má absolútnu normotvornú spôsobilosť na medzinárodnom poli,
- štáty majú exkluzívne právomoci v rámci svojich vlastných vnútorných vzťahov (vnútorná sféra štátnej suverenity),
- štát sa nemôže stať subjektom medzinárodného procesu bez svojho súhlasu,
- v medzinárodnom práve existuje formálne pravidlo rovnosti štátov, na ktoré nie je možné nazerať politicky alebo morálne.

²⁹ Pozri Declaration of Principles of International Law Concerning Friendly Relations and Cooperation among States in Accordance with the Charter of the UN, GA Res 2625 (XXV) (24 október 1970).

³⁰ Evans, M.: International Law, 2006, s. 458.

³¹ Čepelka, Č. – Šturma, P.: Mezinárodní právo veřejné, 2008, s. 49.

³² Crawford, J.: The Creation of States, 2006, s. 46.

Špecifické a nezameniteľné postavenie štátov ako subjektov v medzinárodnom práve vytvárajú jednak absolútna normotvorná spôsobilosť štátov na medzinárodnom poli (medzinárodné organizácie ju majú obmedzenú zakladajúcim štatútom, v rámci ktorého majú vymedzené práva a povinnosti, ktoré na ne štáty prenášajú, resp. na akú činnosť ich splnomocňujú), jednak výkon jedinečnej zvrchovanej moci štátov (štátnej suverenity vyplývajúcej z naplnenia kritérií štátnosti), a jednak skutočnosti vyplývajúce z osobitostí medzinárodného práva (neexistencia nadradeného centralizovaného donucovacieho aparátu a vzájomná rovnosť štátov).

V danej súvislosti súčasným, čoraz páľčivejším problémom je existencia tzv. *failed states*, hoci nejde o žiadne nóvum. Už v roku 1982 na danú problematiku poukazovali profesori medzinárodného práva Jackson a Rosberg, najmä vo vzťahu k skupine afrických štátov, pričom však používali pojmy ako „*juridical state*“ alebo „*quasi-state*“. Napríklad Angola, Čad, Etiópia, Nigéria, Sudán, Uganda a Zaire „prestali byť štátmi v empirickom zmysle, čo znamená, že centrálna vláda stratila kontrolu nad dôležitými časťami svojej jurisdikcie v rámci bojov s nepriateľskými politickými zoskupeniami.“³³ Avšak u viacerých z nich boli pochybnosti či už pri svojom vzniku naplnili vôbec základné prvky štátnosti potrebné na vznik štátu. „Prax štátov a medzinárodných organizácií potvrdzuje, že za štáty ako nové subjekty medzinárodného práva boli uznané aj politické útvary, ktoré nespĺňali viaceré z uvedených prvkov, ale politické alebo iné potreby ich uznania napokon prevážili.“³⁴

V medzinárodnoprávnej teórii existujú odchýlky vyplývajúce z definícií daných pojmov samotnými autormi, a to súvisí najmä s ich nazeraním na efektívnosť, resp. neefektívnosť výkonu vonkajšej a vnútornej suverenity spomínaných štátov. Robert Jackson definuje kvázi štáty ako „štáty, ktoré sú medzinárodne uznané ako plne rovnoprávne, požívajúce rovnaké práva a privilégia ako iné štáty, ale ktoré majú evidentný nedostatok najelementárnejších empirických schopností. Kvázi štát má podľa Jacksona vlastnú štátnu vlajku, diplomatické zastupiteľstvá, hlavné mesto a je členským štátom Organizácie spojených národov, avšak nejde o funkčnú vládnucu entitu (nie je schopný riadiť štát – obyvateľstvo a územie).“³⁵ Scott Pegg v roku 1998 porovnával Jacksonovo vymedzenie kvázi štátov s označením *de facto* štátu³⁶. Podľa neho *de facto* štát má dostatočnú a efektívnu vládnú kontrolu nad obyvateľstvom na definovanom území (má dokonca veľkú podporu verejnosti), a to po dlhší čas, pričom tento štát sám seba považuje za spôsobilého na vstup do medzinárodných vzťahov s inými štátmi a získanie plného uznania na medzinárodnom poli³⁷. Nie je však schopný dosiahnuť toto uznanie, a preto ostáva nelegitímny. Rozdiel medzi *de facto* štátom a kvázi štátom spočíva v tom, že jeden je síce plne efektívny, ale nelegitímny, a druhý je uznaný, ale vyznačuje sa neefektívnosťou vládnutia.

Pojem „*failed state*“ predstavuje najväčší extrém, keď v štáte absentuje efektívna, centrálna vládna autorita nad celým územím, a teda je tam len minimálny právny poriadok, ak vôbec, pričom malé súkromné skupiny osôb súťažajú medzi sebou o lojálnosť obyvateľstva a kontrolu nad územím a prírodnými zdrojmi.

³³ Jackson, RH.: *Quasi-States: Sovereignty, International Relations and the Third World*, 1990, s. 11.

³⁴ Kľučka, J.: *Medzinárodné právo verejné*, 2008, s. 62.

³⁵ Jackson, RH.: *Quasi-States: Sovereignty, International Relations and the Third World*, 1990, s. 15.

³⁶ Pegg, S.: *De Facto States in International Systems*, 1998, s. 4. Dostupné na:

<http://www.ligi.ubc.ca/sites/liu/files/Publications/webwp21.pdf>

³⁷ *Ibid.*, s.5.

4 Potreba uznania v medzinárodnom práve

Existujú dve všeobecné teórie, ktoré spájajú kategórie štátnosti a uznania. Prvá teória sa zaoberá diskusiou o tom, či uznanie je legálnym elementom štátnosti, alebo nie je. Druhá teória rieši prípady, keď právny obsah štátnosti (predovšetkým efektívnosti vládnutia) nezodpovedá reálnej situácii v štáte, a preto sa uznanie stáva dôležitým dôkazom štátnosti (resp. neuznanie dôkazom „neštátnosti“), pričom záleží od povahy kauzy.

Klasickým príkladom spojeným s uznaním je arbitrážny prípad *Tinoco*³⁸. Tinoco získal protiústavne moc v Kostarike, pričom následne jeho vládny kabinet uzavrel koncesionárske zmluvy s britskými ropnými spoločnosťami a navyšil si pôžičku od britských bánk. Počas jeho *de facto* kontroly štátu britská vláda neuznala Tinocovu vládu ako vládu Kostariky. Čoskoro na to bol Tinoco zbavený moci a bol obnovený starý právny poriadok. Nová vláda, uznaná Veľkou Britániou, však odmietla plniť záväzky plynúce z koncesií a z pôžičiek. Na požiadavku kompenzácie britskej vlády, Kostarika odpovedala, že išlo o konanie nelegálnej authority, neuznanej Britániou, proti čomu Británia namietala tvrdením, že konanie uzurpátora by mohlo zaväzovať štát.

Arbíter po preskúmaní toho, čo viedlo Britániu k neuznaniu, došiel k záveru, že britský prístup nebol založený na vnímaní Tinocovho režimu ako nelegálnej a nelegitímnej vlády, ale na skutočnosti, že nemal úmysel vstúpiť do vzťahov s jeho vládou. A z toho dôvodu arbitér rozhodol, že Tinocova vláda bola vládou Kostariky, a teda bola spôsobilá uzavrieť záväznú medzinárodnú zmluvu a prevziať na seba práva a povinnosti. Prípad poukazuje na prednosť aktuálnych a reálnych faktov pred vnútroštátnou situáciou pri určovaní medzinárodného statusu, a súčasne na skutočnosť, že medzinárodnoprávny status nezávisí na uznaní štátu. Hoci treba podotknúť, že neuznaný štát má iba obmedzené možnosti využívania svojej medzinárodnej subjektivity.

Uznanie je unilaterálnym aktom štátu a má medzinárodnoprávne následky. Unilaterálny charakter uznania znamená, že ide o diskrečnú právomoc štátu (je to ponechané na voľnom uvážení) či uzná alebo neuzná novovzniknutý štát. Nezákonnou intervenciou by mohlo byť označené uznanie časti územia existujúceho štátu (príklad Quebecu v Kanade alebo Škótska vo Veľkej Británii) alebo uznanie povstaleckej skupiny bojujúcej proti existujúcej štátnej autorite. Na rozdiel od toho, napríklad v prípade vzniku Guinea-Bissau viac ako 80 štátov medzinárodného spoločenstva ho uznalo ako štát, a to ešte v čase, keď bol pod kontrolou Portugalska. Inou situáciou bola secesia Biafry od Nigérie, keď síce Biafru uznalo 5 štátov, ale väčšina ostatných dokonca poskytla centrálnej vláde pomoc pri riešení občianskej vojny. Medzi dvoma spomínanými prípadmi rozdiel v povahe káz spočíva v legálnosti požadovaného výsledku, kým Guinea-Bissau bola závislým územím Portugalska a využila právo na sebaurčenie a získanie nezávislosti, Biafra nemala žiadne oprávnenie, a preto Nigéria mohla použiť silu na udržanie svojej územnej celistvosti.

Môžeme konštatovať, že rozhodnutie o uznaní štátu zásadne zahŕňa aj uznanie vlády, nakoľko existuje požiadavka efektívnej vlády (resp. najvyššej štátnej moci) ako jednej z podmienok štátnosti. Rozdiel medzi uznaním štátu a uznaním vlády spočíva najmä vo frekvencii využívania jednotlivých inštitútov. K uznávaniu vlád dochádza oveľa častejšie, keďže príležitosť k uznaniu vyplýva z viacerých situácií (aj napríklad z neústavného získania štátnej moci, a to prostredníctvom vojenského prevratu alebo ozbrojeným víťazstvom povstaleckej skupiny). Najmä vo vzťahu k vnútroštátnym ozbrojeným konfliktom býva uznanie vlády komplikovanou otázkou, nakoľko neprehľadný stav v štáte môže spôsobiť ťažkosti pri určovaní, ktorá z vlád predstavuje najvyššiu štátnu moc v rámci vymedzeného štátneho územia. Na druhej strane môže tretí štát uznať jednu vládu *de jure* a druhú *de facto* a spravidla k tomu

³⁸ Pozri Tinoco Arbitration (1923) I RIAA 369.

dochádza v prípadoch exilových vlád (uznanie exilovej vlády je de jure, kým uznanie vnútroteritoriálnej vlády je de facto).

Akt uznania novej vlády môže pomôcť skonsolidovať situáciu v štáte, ako to bolo napríklad v Sierra Leone (podpora prezidenta Kabbaha), keď vonkajšie uznanie legitimacy môže zabezpečiť vnútroštátnu akceptáciu. „Ak je vláda spôsobilá vystupovať medzinárodne, pomôže jej to zaistiť situáciu vnútorne.“³⁹

Uznanie je výsadou štátu, a teda štát nemá povinnosť uznať iný štát. Uznanie entity ako štátu sa chápe ako úmysel štátu vstúpiť najmä do medzinárodných zmluvných a diplomatických vzťahov s týmto novovzniknutým štátom.

Dôležitosť inštitútu uznania a jeho význam pre novovzniknutý štát možno vidieť na príklade Kosova. Skôr než bolo vydané konečné poradné stanovisko Medzinárodného súdneho dvora, v rámci ktorého sa riešila otázka, či je vyhlásenie nezávislosti Kosova v súlade s medzinárodným právom, 69 štátov ho uznalo, čím mu poskytli dostatočný priestor na efektívny výkon svojej vonkajšej suverenity.

5 Deklaratórna a konštitutívna teória uznania

Rôzne prístupy k chápaniu uznania štátu možno všeobecne rozdeliť na deklaratórnu a konštitutívnu teóriu.

Deklaratórna teória rozlišuje medzi štátnosťou ako záležitosťou medzinárodnoprávnej subjektivity s objektívnymi znakmi a uznaním ako diskrečným výkonom právomoci individuálneho štátu. V prípade, ak je štátnosť plnoprávne uznaná, potom je nutné predpokladať, že uznávajúci štát uznal všetky zákonné kritériá štátnosti. V prípadoch pochybností o právnom statuse určitej entity možno akt uznania chápať ako určitý dôkaz podpory, avšak nie s absolútnymi účinkami. Deklaratórna teória je nápomocná najmä pri určovaní vzniku právnej účinnosti samotného uznania. Právne účinky aktu uznania nastávajú retroaktívne k okamihu vzniku štátu alebo efektívneho založenia vlády. Podľa konštitutívnej teórie sa aktom uznania zakladá legálna existencia uznaného subjektu, pričom táto teória sa v súčasnosti, okrem určitých výnimiek, neuplatňuje. V praxi môže jeden štát využívať oba prístupy – napr. medzinárodnoprávna prax Veľkej Británie je deklaratórna, kým súdne rozhodnutia britských súdov obsahujú zväčša konštitutívnu teóriu, pričom treba zdôrazniť, že sa to týka najmä uznávania vlád.

ZÁVER

Nadobudnutie štátnosti je základom pre vznik právneho subjektu v medzinárodnom právnom systéme. Ide o právnu kategóriu, ktorá pozostáva z konkrétnych elementov – obyvateľstva, územia a nezávislej a efektívnej vlády. Podľa Montevidejského dohovoru o právach a povinnostiach štátov, z ktorého vznikla medzinárodná obyčaj, ku kritériám štátnosti zaraďujeme aj schopnosť štátu vstúpiť do medzinárodných vzťahov s inými štátmi, čo predstavuje vonkajšiu sféru štátnej suverenity.

Fenomén štátov s menej efektívnou, resp. žiadnou vládou predstavuje status založený na legálnom základe, ale bez materiálnych atribútov štátnosti, ktorých vnútroštátne problémy majú vplyv na medzinárodné spoločstvo. Uznanie v konečnom dôsledku predstavuje pripravenosť vstúpiť s novovzniknutým štátom ako medzinárodnoprávnym subjektom do rôznych medzinárodných vzťahov, pričom rozoznávame deklaratórnu a konštitutívnu teóriu uznania.

³⁹ Evans, M.: International Law, 2006, s. 255.

POUŽITÁ LITERATÚRA:

1. AZUD, J. 2003. Medzinárodné právo. Bratislava: VEDA Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 2003. ISBN 80 -224-0753-4.
2. BROWNLIE, I. 2002. Principles of Public International law. New York: Oxford University Press, 2002. ISBN 0-19-876298-4.
3. ČEPELKA, Č., ŠTURMA, P. 2003. Mezinárodní právo veřejné. Praha: Eurolex Bohemia, 2003. ISBN 80-86432-57-2.
4. CRAWFORD, J. 2006. The Creation of States in International Law. Oxford: Clarendon Press, 2006. ISBN 978-0-19-826002-8.
5. DUURSMA, J. 1996. Fragmentation and the International Relations of Micro-States. Cambridge: Cambridge University Press, 1996. ISBN 0521-5636-07.
6. EVANS, M.D. 2006. International Law. New York: Oxford University Press, 2006. ISBN 0-19-928270-6.
7. JACKSON, RH. 1990. Quasi-States: Sovereignty, International Relations and the Third World. Cambridge: Cambridge University Press, 1990.
8. KLUČKA, J. 2008. Medzinárodné právo verejné (všeobecná a osobitná časť). Bratislava: Iura Edition 2008. ISBN 978-80-8078-219-1.
9. MRÁZ, S. 2007. Medzinárodné právo verejné. Banská Bystrica: Právnická fakulta UMB, 2007. ISBN 978-80-8083-451-7.
10. OKEKE, CN. 1974. Controversial Subjects of Contemporary International Law. Rotterdam: Rotterdam University Press, 1974.
11. PEGG, S. 1998. De Facto States in International Systems. Working Papers No. 21, Institute of International Relations, The University of British Columbia, 1998. Dostupné na: <http://www.ligi.ubc.ca/sites/liu/files/Publications/webwp21.pdf>.
12. RAIC, D. 2002. Statehood and the Law of Self-Determination. Hague: Kluwer Law International, 2002. ISBN 978-9041118905.
13. WARBRICK, C. 2006. States and Recognition in International Law. In: Evan's International Law. New York: Oxford University Press, 2006. ISBN 0-19-928270-6.
14. Agenda for Peace, UN Doc. A/47/277 (1992).
15. Case Island of Palmas (Netherlands v USA) 4. Apríla 1928, 2 RIAA (1928).
16. Case North Sea Continental Shelf, ICJ Report 1969.
17. Declaration of Principles of International Law Concerning Friendly Relations and Co-operation among States in Accordance with the Charter of the UN, GA Res 2625 (XXV) (24 október 1970).
18. Declaration on the Granting of Independence to Colonial Territories, GA Res 1514 (1960).
19. Frontier Dispute, ICJ Rozhodnutie 1986.
20. Montevidejský dohovor o právach a povinnostiach štátov, 1933.
21. Rezolúcia Bezpečnostnej rady OSN, SC Res 217 (20 november 1965).
22. Security Council Resolution 143 (17. Júla 1960).
23. Tinoco Arbitration (1923) 1 RIAA 369.

KONTAKT

JUDr. Klaudia Pytel'ová, PhD.
Katedra medzinárodného práva
Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
Dolnozemska cesta 1/B
85235 Bratislava
E-mail: klaudia.pytelova@smail.euba.sk